

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

ZÁVĚRNÁ PRÁCE

Liberec 2021

Kateřina Frydrychová

Vzdělávání dívky s lehkou mentální retardací

Závěrečná práce

Studijní program:

DVPP Další vzdělávání pedagogických pracovníků

Studijní obor:

Speciální pedagogika

Autor práce:

Mgr. Kateřina Frydrychová

Vedoucí práce:

PhDr. Kateřina Thelenová, Ph.D.

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Zadání závěrečné práce

Vzdělávání dívky s lehkou mentální retardací

Jméno a příjmení: **Mgr. Kateřina Frydrychová**
Osobní číslo: P19C00031
Studijní program: DVPP Další vzdělávání pedagogických pracovníků
Studijní obor: Speciální pedagogika
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
Akademický rok: **2019/2020**

Zásady pro vypracování:

Cíl: rozbor speciálně pedagogického přístupu k dívce (rozsah podpůrných opatření, případně jiné formy podpory), na základě kterého budou stanovena doporučení pro práci s dívkou v rámci školní výuky.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, analýza případu, příprava a zpracování pedagogické kazuistiky, formulace návrhů na opatření.

Metody: polostrukturovaný rozhovor s třídní učitelkou, analýza školní dokumentace, rozbor výsledků činnosti dívky a dotazník pro učitele.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

- BENDOŤÁ, Petra. *Vybrané kapitoly z psychopedie a etopedie nejen pro speciální pedagogy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-423-6.
- ČERNÁ, Marie. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*. Vyd. 2. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-3071-7.
- MÜLLER, Oldřich. *Lehká mentální retardace v pedagogickopsychologickém kontextu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0207-6.
- ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. Vyd. 4., přeprac. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-889-0.
- VALENTA, Milan. *Psychopedie: [teoretické základy a metodika]*. Vyd. 5., aktualiz. a rozš. Praha: Parta, 2013. ISBN 978-80-7320-187-6.

Vedoucí práce:

PhDr. Kateřina Thelenová, Ph.D.
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

17. března 2020

Předpokládaný termín odevzdání:

18. prosince 2020

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Zuzana Palouňková, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou závěrečnou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé závěrečné práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou závěrečnou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé závěrečné práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li závěrečné práce nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má závěrečná práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

11. ledna 2021

Mgr. Kateřina Frydrychová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce, paní PhDr. Kateřině Thelenové, Ph.D., za cenné rady, ochotu a pomoc, které mi během psaní této práce poskytla.

Děkuji také nejmenované základní škole a jejím pracovníkům, za vstřícný přístup a možnost zpracovat praktickou část této práce o jedné z jejich žákyň.

Abstrakt

Téma této závěrečné práce je vzdělávání dívky s lehkou mentální retardací. Práce je rozdělena do dvou kapitol, které tvoří část teoretickou a část praktickou. Část teoretická popisuje základní informace o problematice lehké mentální retardace, klasifikaci, etiologii a specifika dětí, které mají tento typ postižení. V praktické části je vytvořena kazuistika dívky s lehkou mentální retardací. Cílem práce je analýza speciálně pedagogického přístupu k dívce, na základě kterého jsou navržena doporučení pro vzdělávání dívky a její podporu. Metodami pro sběr dat byl polostrukturovaný rozhovor s třídní učitelkou, analýza školní dokumentace, rozbor výsledků činnosti dívky a dotazník pro učitele.

Klíčová slova: vzdělávání, lehká mentální retardace

Abstract

The theme of this final thesis is The girl with learning difficulties in education. The thesis is divided into two parts, the theoretical part describes basic information about problems of mild mental retardation, classification, etiology and specifics of children with this kind of disability. The practical part of this thesis consist of a case report of the girl with learning difficulties in education. The aim of the work is the analysis of a special pedagogical approach to the girl, on the basis of which recommendations for the education of the girl and her support are proposed. The methods for a data collection was a semi-structured interview with her class teacher, analysis of school documentation, analysis of the results of the girl's activities and a questionnaire for teachers.

Key words: education, mild mental retardation

Obsah

Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1 Mentální retardace – vymezení, etiologie, klasifikace.....	8
2 Charakteristika jedince s lehkou mentální retardací	12
3 Dítě s lehkou mentální retardací a školní docházka.....	16
PRAKTICKÁ ČÁST	20
1 Cíl praktické části, metody sběru dat	20
2 Kazuistika dívky s lehkou mentální retardací	20
3 Rozbor získaných dat	23
4 Navrhovaná opatření	25
5 Závěr	26
Použité zdroje.....	27
Přílohy.....	28

Úvod

Tématem závěrečné práce je edukace dívky s lehkou mentální retardací, která je vzdělávána v sedmém ročníku základní školy zřízené dle § 16 školského zákona (dříve praktická škola). Konkrétněji se závěrečná práce zaměřuje na rozbor speciálně pedagogického přístupu k dívce, stupeň podpůrných opatření a jejich konkrétní podobu v praxi, jako je obsah výuky, metody a formy výuky, způsob hodnocení, poradenská podpora školy, případně jiných institucí, didaktické pomůcky, apod.

Cílem závěrečné práce je rozbor realizovaných podpůrných opatření, a dále zjištění, jak podpůrná opatření reagují na speciálně vzdělávací potřeby dívky. Na základě těchto zjištění budou navržena konkrétní doporučení pro práci s dívkou.

Závěrečná práce je zpracována metodou kazuistiky, sběr dat probíhal formou dotazníku pro třídní učitelku dívky, analýzy školní dokumentace, rozbořením výsledků činnosti dívky a krátkého rozhovoru s ostatními učitelkami, které s dívkou také pracují.

Smyslem závěrečné práce je získat představu, jak jsou využívána a realizována podpůrná opatření pro žáky s lehkou mentální retardací v běžné realitě školy zřízené dle § 16.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Mentální retardace – vymezení, etiologie, klasifikace

Pedagogickou disciplínou, která se věnuje osobám s mentální retardací, nebo jiným duševním postižením, je psychopedie. Vedle samotné edukace se zabývá zkoumáním výchovných a vzdělávacích vlivů na tyto osoby. Jedná se o speciálněpedagogickou disciplínu. Jejím cílem je dosažení maximálního stupně rozvoje osobnosti jednice s mentálním či jiným duševním postižením a jeho integrace do společnosti (Pipeková, a kol. 2010, s. 289).

Pro účel této závěrečné práce je třeba vymežit základní pojem, kterým je mentální retardace, nebo také mentální postižení, přičemž tyto dva termíny jsou v české psychopedii užívány jako synonyma (Černá, a kol. 2015, s. 75). V této závěrečné práci budu nadále používat pojem mentální retardace (dále také MR).

Pro pojem mentální retardace existuje řada definic. Také pojem „mentální retardace“ nebyl používán vždy, v minulosti se můžeme setkat s různými označeními stavu, který se pojem mentální retardace snaží postihnout. Řada z nich už dnes není používána pro jejich pejorativnost. Jako zastřešující termín byl pojem „mentální retardace“ vybrán vědci, zabývajícími se problematikou poruch intelektu, v roce 1959. Od druhé poloviny 20. stol je kladen důraz na etický rozměr, individualitu a svébytnost lidského jedince, proto organizace Inclusion International¹, dříve známá jako Mezinárodní liga asociací pro osoby s mentálním handicapem (ISLMH) doporučuje užívat pojem „člověk s mentální retardací“ (Švarcová-Slabinová 2011, s. 29). Tím je kladen důraz na skutečnost, že každý člověk je originální bytost s nezaměnitelnou kombinací osobnostních rysů a mentální postižení je jen jedním z mnoha jeho charakteristik.

Dle Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů 10. revize (MKN–10 2020, s. 224) je mentální retardace „stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti. Retardace se může vyskytnout bez nebo současně s jinými somatickými nebo duševními poruchami.“

¹ <https://inclusion-international.org/>

Setkat se můžeme také s touto definicí, která říká, že „za mentálně retardované (postižené) se považují takoví jedinci (děti, mládež i dospělí), u kterých dochází k zaostávání vývoje rozumových schopností, k odlišnému vývoji některých psychických vlastností a k poruchám adaptačních schopností.“ (Švarcová-Slabinová 2011, s. 28).

Dle Černé (2015, s. 79) vychází znění definice, která vymezuje odchylku od normy, vždy z účelu, kterému má sloužit. Jako příklad definice, která slouží praktické podpoře jedince s mentální retardací, je definice Americké asociace pro mentální retardaci (AAMR), která říká, že „mentální retardace je snížená schopnost (=disability) charakterizovaná výraznými omezeními v intelektových funkcích a také v adaptačním chování, což se projevuje ve schopnostech myslet v abstraktních pojmech, a v sociálních a praktických adaptačních dovednostech.“ (Luckasson et. al. 2002, s. 8 in Černá a kol. 2015, s. 80).

Mentální retardace má několik určujících znaků (Švarcová-Slabinová 2011, s. 28 a 29):

- Organické poškození mozku jako příčina tohoto stavu.
- Snížená úroveň rozumových schopností a tím omezená adaptační schopnost člověka.

Adaptační schopnost znamená, že člověk je schopen samostatně fungovat s ohledem na svůj věk v rámci daných kulturních norem a je schopen plnit požadavky, které jsou na něj kladeny (Švarcová-Slabinová 2011, s. 29). U jedinců s mentální retardací tato skutečnost vede k obtížím při zapojení do běžného života, má za následek často celoživotní závislost na pečujících osobách.

- Trvalost stavu.

Organické poškození mozku nelze nijak napravit, proto stav, který na základě tohoto poškození vzniká, je trvalý a nelze ho nijak zvrátit. Je důležité s lidmi s mentálním postižením cíleně pracovat, vzdělávat je a podporovat jejich rozvoj. Lze tak dosáhnout pro daného jedince významných pokroků, které mohou pozitivně ovlivnit jeho život (s ohledem na stupeň MR), nemůžeme ale nikdy očekávat, že problémy pramenící z tohoto stavu zcela pomínou a jedinec se dostane z hlediska kognitivních funkcí do pásma normálu.

Při snaze vymezit, kdo je to jedinec s mentální retardací můžeme vycházet i z negativní definice, tedy zaměřit se na to, kdo mentálně retardovaný není. Za mentálně retardované se nepovažují osoby, u kterých je vývoj rozumových schopností negativně ovlivněn jinými způsoby, než je poškození mozku.

Může se jednat např. o výrazně nepodnětné prostředí a výchovné zanedbávání (tzv. pseudooligofrenie), ve kterém děti vyrůstají, dále např. smyslově postižení, které pokud je odhaleno pozdě může způsobit zpoždění psychického vývoje, nebo závažné emoční poruchy (Švarcová-Slabinová 2011, s. 29). Při vhodně zvoleném pedagogickém působení lze tato vývojová zpoždění a kognitivní deficity dohnat a děti se pak dále vyvíjejí bez problémů (Švarcová-Slabinová 2011, s. 29). Stejně tak se nejedná o mentální retardaci, kdy např. v důsledku těžké infekce nebo úrazu, dojde k přechodnému narušení funkce mozku. Jak bylo uvedeno výše, v případě MR se musí jednat o trvalý stav.

Etiologie mentální retardace

Etiologie mentální retardace je složitý proces, do kterého vstupuje řada faktorů, které působí v různé intenzitě, prolínají se a různě se navzájem podmiňují. Proto obvykle není snadné určit jedinou a jasnou příčinu mentální retardace. Matulay (in Švarcová-Slabinová 2011, s. 43) uvádí, že všechny dosud známé příčiny vyvolávají pouze necelou čtvrtinu případů MR. Až u 80% případů není jasná příčina odhalena vůbec (Švarcová-Slabinová 2011, s. 43). Dále se také soudí, že známá je přibližně jedna polovina etiologických faktorů (Beirne-Smith 2002 in Černá 2015, s. 85). Z toho vyplývá, že etiologie mentální retardace je zatím stále neznámou, a to i přes vědecký pokrok. V odborné literatuře se můžeme setkat s různými klasifikačními systémy a kategorizacemi etiologie MR. Některé zdůrazňují časové hledisko, tedy dobu vzniku MR (prenatální, perinatální, postnatální), jiné rozlišují mezi příčinami (vnitřní, nebo vnější).

Na časovém faktoru je např. založena klasifikace dle AAMR z roku 2002, která ke každému období specifikuje příčiny a uvádí také příklady. Můžeme si podle ní udělat alespoň částečnou představu, jak složitou záležitostí etiologie mentální retardace je.

Do období prenatálního spadají následující příčiny mentální retardace (Černá 2015, s. 88):

- Chromozomální aberace (Downův syndrom, Turnerův syndrom, syndrom fragilního X chromozomu)
- Metabolické výživové poruchy (např. fenylketonurie, galaktosemie, aj.)
- Infekce matky (např. zarděnky, toxoplazmóza, aj.)
- Podmínky prostředí (fetální alkoholový syndrom, drogy)
- Neznámé příčiny (anencefalie, hydrocefalus, mikro-, makrocefalus)

Během porodu, tedy do období perinatálním mohou být příčiny MR následující:

- Nízká porodní hmotnost
- Hypoxie
- Respirační nouze
- Klešťový porod
- Porodní úraz
- Překotný, nebo protahovaný porod

V období postnatálním mohou nastat následující situace, které vedou k MR:

- Infekce, otravy, intoxikace (encefalitida, meningitida, Reyův syndrom, aj.)
- Faktory prostředí (úrazy hlavy, podvýživa, deprivace, zanedbávání)
- Onemocnění mozku (neurofibromatóza, tuberkulózní skleróza)

Klasifikace mentální retardace

Osoby s mentální retardací mají vždy negativně ovlivněny rozumové schopnosti, tedy inteligenci.

Pojem inteligence nebyl zatím jednoznačně definován, obecné definice vymezují inteligenci zpravidla jako schopnost učit se z minulé zkušenosti a přizpůsobovat se novým podmínkám a situacím (Švarcová 2011, s. 36), nebo schopnost učit se a na základě těchto procesů se adaptovat na požadavky prostředí (Černá 2015, s. 77). Snaha inteligenci měřit se objevuje už na konci 19. stol. Nejčastěji vyjadřujeme inteligenci tzv. inteligenčním kvocientem, který vyjadřuje vztah mezi mentálním věkem člověka (vývojový stupeň) a chronologickým věkem. Pomocí inteligenčního kvocientu, tedy naměřeného IQ, můžeme určit hloubku MR.

Pro klasifikaci se v současnosti užívá 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, zpracovaná Světovou zdravotnickou organizací z roku 1992.

Dle této klasifikace dělíme mentální retardaci do šesti základních kategorií (Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů 10. revize, s. 244–245):

- F 70 Lehká mentální retardace

Odpovídá IQ 69 – 50, u dospělých odpovídá mentálnímu věku 9 – 12 let. Stav způsobuje problémy ve školní výuce, mnoho dospělých je ale schopno pracovat a udržovat sociální vztahy.

- F 71 Středně těžká mentální retardace

IQ se pohybuje v pásmu 49 – 35, což u dospělých odpovídá mentálnímu věku 6 – 9 let, způsobuje vývojové opoždění v dětství, v dospělosti však mnozí dosáhnou určité samostatnosti a nezávislosti na druhých, zvládnou přiměřenou hranici školních a komunikačních dovedností. Předpokládá se, že dospělí budou pro běžný život, pracovní sféru života a fungování ve společnosti určitý stupeň pomoci a podpory.

- F 72 Těžká mentální retardace

Znamená IQ 34 – 20, u dospělých odpovídá mentálnímu věku 3 – 6 let. Je třeba trvalá podpora ve všech sférách života.

- F 73 Hluboká mentální retardace

Odpovídá IQ 19 a méně, u dospělých se jedná o mentální věk méně jak 3 roky. Osoby s hlubokou mentální retardací vyžadují trvalou pomoc a podporu při pohybu, komunikaci, hygieně, stav způsobuje závislost na druhých.

- F 78 Jiná mentální retardace

- F 79 Nespecifikovaná mentální retardace

2 Charakteristika jedince s lehkou mentální retardací

Lehká mentální retardace (dále LMR) je diagnostikována u 80% - 85% případů MR (Švarcová-Slabinová 2011, s. 37). Níže uvedená charakteristika je jen velmi obecná, lidé s lehkou mentální retardací se od sebe mohou navzájem velmi lišit.

Roli zde hrají jejich jedinečné povahové rysy, ale i talenty a nadání, vliv prostředí a přístup rodičů v raných fázích vývoje, a samozřejmě také, zda se jedná o jedince při horní, nebo spodní hranici LMR.

Mezi časté projevy lehké mentální retardace patří (Švarcová-Slabinová 2011, s. 41):

- Zpomalená chápavost, jednoduché, konkrétní úsudky
- Snížená schopnost komparace a vyvozování logických vztahů
- Snížená mechanická a logická paměť
- Těkavá pozornost
- Nedostatečná slovní zásoba a neobratnost ve vyjadřování
- Poruchy v interpersonálních vztazích a komunikaci
- Nedostatečná rozvinutost volných vlastností a sebereflexe

Pro rozvoj osobnosti každého člověka je základním kritériem jeho začlenění do společnosti, jeho socializace. Socializace dětí s mentální retardací může být už od raného věku opožděna. Opožděno bývá základní porozumění řeči a schopnost samostatného vyjádření (Müller 2002, s. 33). Opoždění ve vývoji je závislé na stupni mentální retardace, v pásmu lehké mentální retardace se v batolecím období projevuje zhruba o rok až o rok a půl. Předškolní období, které u zdravých dětí trvá od třech do šesti let věku, se u dětí s lehkou mentální retardací prodlužuje o čtyři až pět let. V tomto období je velmi důležité působení rodiny a spolupráce rodiny s odborníky. Výstupem jejich spolupráce by mělo být stanovení prognózy vývoje dítěte a návrh způsobu vzdělávání dítěte (Pipeková 2010, s. 307).

Vzdělávání dětí probíhá nejčastěji na tzv. základní škole školy zřízené dle § 16 školského zákona a dále na odborných učilištích. Většina dospělých s LMR, zvláště pokud se jedná o její horní hranici, je schopna zastávat zaměstnání, kde náplní práce jsou praktické, jednodušší činnosti, obvykle se jedná o málo kvalifikované manuální práce, případně o tzv. chráněná pracovní místa. Většina z nich je také zcela nezávislá, co se týče sebeobsluhy a praktických domácích dovedností (Švarcová-Slabinová 2011, s. 33).

Mentální retardace postihuje všechny složky osobnosti v různé míře a v závislosti na etiologii konkrétního jedince. Z hlediska úspěšnosti v rámci školní docházky je podstatné, jak intenzivně mentální retardace postihuje jednotlivé složky psychické struktury. Jde především o intelektové poznávací funkce jako myšlení, pozornost, paměť, ale také třeba smyslová percepcie, orientační funkce, motorika a jiné.

Pro doplnění charakteristiky jedince s mentální retardací se dále zaměřím na jednotlivé psychické funkce a to jak je MR v souvislosti s požadavky školní docházky ovlivňuje.

Smyslové vnímání

Smyslové vnímání je základním poznávacím procesem, který je ovlivněn úrovní rozumových schopností. U dětí s mentální retardací se jedná především o čtyři problémy ve vnímání: zpomalené tempo a zúžení rozsahu, nedefinovanost počítků a vjemů, nedostatečné vnímání prostoru a času a inaktivita vnímání (Valenta, a kol. 2012, s. 138).

Z hlediska zrakového vnímání je pro děti s mentální retardací problémem vizuální diferenciací a vizuální integrací, tedy obtížně rozlišují podobné obrázky, nebo detaily a potíže jim dělá také vnímat obrázky komplexně.

V důsledku špatné koordinace očních pohybů je zrakové vnímání nesystematické. To vše má vliv na základní školní požadavky, jako osvojení si abecedy, psaní, nebo čtení. Potíže v oblasti sluchového vnímání mají zase negativní vliv na osvojování řeči. Opožděný rozvoj řeči má pak vliv na myšlení a celkový psychický vývoj (Valenta, a kol. 2012, s. 141).

Motorika

Postižení hrubé motoriky se u dětí s mentální retardací odvíjí od etiologie jejich postižení, stejně tak u jemné motoriky. U dětí s lehkou mentální retardací bývá vývoj pomalejší, v období školní docházky je problém především u jemné motoriky a grafomotoriky, která pak negativně ovlivňuje kreslení a psaní. Vhodným vedením a nácvikem lze ale nedostatky odstraňovat, v dospělosti lze pak dosáhnout i normy (Valenta, a kol. 2012, s. 158). Odlišné projevy a vývoj je lze pozorovat také u psychomotoriky.

Psychomotorika je chápána v různých souvislostech různě, jedním z nich je chápání psychomotoriky jako souhrn pohybů, který odráží aktuální psychický stav člověka (Valenta, a kol. 2012, s. 165). Patří sem gestikulace a mimika, což jsou důležité prostředky komunikace. Děti s mentální retardací mají tyto pohybové možnosti často omezené.

Inteligence

Co se týče inteligence, probíhá u dětí s mentálním postižením vývoj na základě stejných principů jako u dětí zdravých. Rozdíl je především v určité mechanickosti funkce a neschopnosti vyšších operací, nebo složitějšího učení. Charakteristická je nízká aktivita v poznávání (Valenta, a kol. 2012, s. 181).

Snížený zájem o poznávání okolního světa u dětí s MR je určitě velkou výzvou pro rodiče i učitele těchto dětí. Jejich motivace a atraktivita vzdělávací látky ve škole musí být této skutečnosti přizpůsobena.

Řeč

Schopnost řeči je u dětí s MR omezená a vývoj zpomalený. Zjednodušeně se dá říct, že u dětí s lehkou mentální retardací se vývoj řeči zastavuje zhruba ve 12 – 13 letech. Jsou schopny určité míry abstrahování, ale nikdy ne úrovně zdravých dětí. Jejich řeč může být gramaticky správná a v běžných a předvídatelných situacích i verbálně dostatečná. Problémy jim mohou činit gramatické výjimky a složité, pro ně neznámé situace. Mohou mít také problémy s vyjádřením svých myšlenek (Valenta, a kol. 2012, s. 231).

Emoce

Jedná se o komplexní psychické pochody, navenek se projevující fyziologickými reakcemi, vnitřně se projevující subjektivními zážitky. Protože emoce zahrnují poznání a souvisí s úrovní myšlení (a dalšími psychickými funkcemi), jsou u dětí s MR odchylky také v oblasti emocí. Při práci s dětmi s mentální retardací musíme mít na paměti, že se u nich častěji objevuje emoční labilita, časté střídání nálad a afektivní labilita. Jsou citlivější na emoční podněty z okolí a výrazněji na ně mohou reagovat (např. konflikty, vyhrocené situace v rodině, apod.). V závislosti na etiologii mentální retardace u konkrétního jedince se pak mohou vyskytovat určité poruchy emocí, které jsou pro dané postižení více typické (Valenta, a kol. 2012, s. 246).

Myšlení

Nejvyšší formou poznávání je myšlení. Nástrojem myšlení je řeč a myšlení je prostřednictvím řeči také uskutečňováno. Pokud je u dětí s MR opožděn vývoj řeči, bude také myšlení omezeno. Z hlediska myšlenkových operací jsou více postiženy tzv. „vyšší“ operace, jako analýza, syntéza a především generalizace a abstraktní myšlení, také analogizace. To má za následek špatné chápání pojmů a pravidel. Lépe pak děti s MR zvládají přiřazování, třídění a srovnávání. (Valenta, a kol. 2012, s. 187).

Pozornost

Pozornost je funkce, která je nezbytná k tomu, aby dítě zvládalo požadavky během školní výuky, ovlivňuje efektivitu vnímání, učení a myšlení. Rozvoj pozornosti je podmíněn vývojově a u dětí s mentální retardací je míra narušení ovlivněna etiologií jejich postižení. Obecně ale školní vzdělávání u dětí s MR negativně ovlivňuje nestálá pozornost, snadná unavitelnost a problémy s rušivými vlivy. Děti s MR mají také problémy věnovat se více činnostem zároveň, nebo přesouvat pozornost od jedné činnosti ke druhé. (Valenta, a kol. 2012, s. 201).

Paměť

Problematika dopadů mentální retardace na paměťové pochody je velmi komplikovaná. Obecně se dá říci, že se paměť jedinců s MR vyznačuje pomalým osvojováním a vybavováním, osvojování abstraktních pojmů je komplikované, lépe si osvojí konkrétní a pro ně atraktivní poznatky. Převládá paměť mechanická, tedy že si dítě/jedinec osvojí informace bez hlubšího porozumění, takže je pak obtížně uplatňuje v praxi a řada informací získaných při školní výuce pak pro ně ztrácí smysl. Paměť u jedinců s MR je také spíše konkrétní a krátkodobá, pro zapamatování potřebuje více opakování. Uchované poznatky nebývají logicky spojovány a tříděny na podstatné a nepodstatné. (Valenta, a kol. 2012, s. 214).

3 Dítě s lehkou mentální retardací a školní docházka

Jak už bylo uvedeno výše, zahájení školní docházky je pro děti s LMR mezníkem, kdy se jednotlivé projevy stávají nápadnější. Je to dáno nárůstem požadavků na psychické a sociální funkce (Černá, a kol. 2015, s. 152). Je pochopitelné, že toto období je velmi náročné nejen pro dítě, ale také pro celou rodinu. Velmi záleží na etiologii MR konkrétního dítěte, na tom jakým způsobem rodiče přistupovali k dítěti od raného dětství, jak dokáží s dítětem doma pracovat, jaká je podpora širší rodiny. To a řada dalších aspektů hraje při nástupu dítěte s MR do školy velkou roli.

Toto období přináší bezpochyby řadu otázek, na které rodina hledá odpovědi. Týkají se nejen vzdálené budoucnosti a obav o to, zda dítě získá vzdělání a bude schopné se v dospělosti uplatnit, tak i otázek aktuálních, které se mohou týkat školní zralosti a zvážení nejlepšího způsobu edukace dítěte. V tomto rozhodování jsou rodičům velmi nápomocné poradenské služby, které provedou diagnostiku dítěte a doporučí další postup.

Jaké možnosti má dítě s LMR ve vzdělávací soustavě ČR je nastíněno níže.

Legislativa

Obecně se vzdělávání v České republice řídí zákonem č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ve znění pozdějších předpisů na který navazují jednotlivé vyhlášky.

Pro edukaci žáků s mentální retardací a obecně žáků se speciálními vzdělávacími potřebami je podstatný § 16. V § 16 Školského zákona je vymezen pojem speciální vzdělávání potřeby. Obsah tohoto pojmu a jeho realizace v praxi je stěžejní pro edukaci žáků s MR.

„Dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími potřebami se rozumí osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření.“ (Zákon č. 561/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů, § 16)

Dle § 16 odst. 9, se vedle dětí s mentálním postižením jedná také o děti s tělesným, smyslovým postižením, nebo kombinovaným postižením, patří sem také děti s vadami řeči, se specifickými poruchami učení a chování, poruchami pozornosti, děti z odlišného kulturního prostředí, ale také děti nadané a mimořádně nadané, pokud mají přidružené speciální vzdělávací potřeby (Zákon č. 561/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů, § 16).

Aby se děti s výše zmíněnými problémy zdravotního, nebo sociálního charakteru mohly vzdělávat a aby toto vzdělávání co nejvíce reflektovalo jejich individuální potřeby, definuje zákon č. 561/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů v § 16 podpůrná opatření, na která mají tyto děti nárok. Jedná se např. o služby poradenských zařízení, úpravě výuky ve smyslu úpravy forem a metod výuky, hodnocení žáka, obsahu, organizace výuky a výstupů vzdělávání, využívání speciálních didaktických a kompenzačních pomůcek, využití individuálního vzdělávacího plánu, využití asistenta pedagoga, vzdělávání ve stavebně a technicky upraveném prostředí (Zákon č. 561/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů, § 16).

Podpůrná opatření jsou dělena do pěti stupňů.

Stupně reagují na různou míru potíží žáků a představují různou intenzitu jejich podpory. V případě jen lehkých potíží využívá pedagog podpůrná opatření prvního stupně, jejichž realizace nepředstavuje výrazné zásahy do způsobu výuky. Pro realizaci podpůrných opatření prvního stupně nemá škola nárok na finanční podporu.

Podpůrná opatření druhého až pátého stupně už představují výraznější změny ve výuce a souvisí s nimi normovaná finanční náročnost. Jejich zahájení také předchází vyšetření žáka ve školském poradenském zařízení, stupeň podpory musí vycházet z doporučení tohoto zařízení. Pokud školské poradenské zařízení shledá, že speciálně vzdělávací potřeby dítěte jsou takového charakteru, že podpůrná opatření v běžné základní škole nestačí, nepřinášejí očekávaný efekt, lze dle § 16 odst. 9 zřídit pro tyto děti školy (v praxi je o těchto školách hovořeno jako o základních školách praktických), nebo ve školách třídy, oddělení, nebo studijní skupiny.

K zákonu č. 561/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů se váže několik vyhlášek Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Nejpodstatnější pro edukaci žáků s mentální retardací je vyhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných ve znění pozdějších předpisů, která upřesňuje vzdělávání žáků uvedených v § 16 školského zákona. Samotná vyhláška č. 27/2016 Sb. obsahuje 5 příloh:

- Příloha č. 1 - přehled podpůrných opatření
- Příloha č. 2 - vzor individuálního vzdělávacího plánu
- Příloha č. 3 - příklad plánu pedagogické podpory
- Příloha č. 4 - vzor zprávy školského poradenského zařízení
- Příloha č. 5 - doporučení pro vzdělávání žáka se speciálními vzdělávacími potřebami ve škole

Působení poradenských služeb vymezuje vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Jedná se o pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra. Poradna poskytuje služby dětem, žákům a studentům jejich rodičům, pedagogům a školám.

Hlavní náplní poradny je bezplatné komplexní pedagogicko-psychologické poradenství v následujících oblastech:

- posouzení školní zralosti dítěte;
- zjištění speciální vzdělávací potřeby žáků;
- vyšetření žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků mimořádně nadaných;
- pracuje se žáky z odlišného kulturního prostředí;
- poskytuje podporu rodičům/zákonným zástupcům;
- spolupracuje se školami a poskytuje jim metodickou podporu;

Speciálně pedagogické centrum poskytuje poradenství pro žáky s různým typem postižení, vadami řeči, kombinovaným postižením, nebo autismem. Tato centra jsou obvykle zřizována přímo při školách, která se na žáky s výše uvedenými problémy zaměřuje a pracuje s dětmi od tří let věku do ukončení školní docházky. Podobně jako pedagogicko-psychologická poradna, i centra poskytují podporu a cenné informace rodičům a metodickou podporu pro školu.

Pokud budeme chtít shrnout možnosti vzdělávání dítěte s lehkou mentální retardací dle platné legislativy, jsou následující (Zákon č. 561/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů):

- zařazení dítěte do běžné základní školy, kdy toto dítě bude na základě doporučení poradenského zařízení využívat některé z výše uvedených podpůrných opatření;
- zařazení dítěte do speciální třídy, zřízené při běžné základní škole;
- zařazení dítěte do školy zřízené dle § 16 odst. 9.

PRAKTICKÁ ČÁST

1 Cíl praktické části, metody sběru dat

Praktická část závěrečné práce se zabývá vzděláváním dívky s lehkou mentální retardací ve škole zřízené dle § 16 školského zákona. Cílem závěrečné práce je rozbor realizovaných podpůrných opatření, a dále zjištění, jak podpůrná opatření reagují na speciálně vzdělávací potřeby dívky. Na základě těchto zjištění budou navržena konkrétní doporučení pro práci s dívkou v rámci školní výuky. Závěrečná práce je zpracována metodou kazuistiky.

Sběr dat probíhal formou:

- polostrukturovaného rozhovoru s třídní učitelkou dívky
- analýzou školní dokumentace (zprávy z SPC, školní spis dívky)
- rozbořem výsledků činnosti dívky (sešity ze školní práce, sešity z distanční výuky)
- krátkého dotazníku pro ostatní učitelky, které s dívkou také pracují
- rozhovor s ředitelkou školy

2 Kazuistika dívky s lehkou mentální retardací

Osobní a rodinná anamnéza

Věk dívky Lenky (jméno změněno) je nyní 14 let. Narodena byla jako třetí z dětí, má dva starší polorodé sourozence, bratra (16 let) a sestru (18 let). Oba sourozenci navštěvovali běžnou základní školu, bez problémů, nyní studují SŠ.

Matka (roč. 1985) vystudovala střední odborné učiliště a pracovala převážně na dělnických pozicích, nyní pracuje ve výrobě. Je rozvedená, děti vychovává sama, otec Lenky se na její výchově nijak nepodílí. V rodině figuruje babička (ze strany matky), která Lenčině matce pomáhá s výchovou dětí. Matka o Lenku (z úhlu pohledu školy) pečuje dobře, Lenka chodí do školy řádně, má všechny pomůcky, chodí připravená, účastní se i dalších aktivit školy (školní výlety). Dle třídní učitelky výchovný styl v rodině nevede Lenku k samostatnosti, je stále pod dohledem matky, nemá prostor pro uvědomění si sebe sama, nemá důvěru matky v to, že např. zadané úkoly ze školy sama zvládne, matka ji nepodporuje v samostatnosti.

Těhotenství probíhalo bez problémů, porod bez komplikací. V raném dětství bylo patrné opoždění, co se týče motorického vývoje a chůze. Lenka začala chodit v 15. měsících, také vývoj řeči byl opožděný, teprve až po třetím roce života začala být řeč srozumitelnější. Problémy s řečí přetrvávaly, od čtyř let byla Lenka v péči logopeda pro vícečetnou dyslálii a artikulační nesrozumitelnost. Hůře srozumitelná řeč přetrvává a také nyní absolvuje v rámci školy logopedickou nápravu.

Školní anamnéza

Předškolní vzdělávání probíhalo od pěti let. V šesti letech byla Lenka posouzena pro školní zralost a doporučen byl odklad školní docházky. První třídu zahájila na běžné škole v sedmi letech. První ročník ale nezvládla, ve škole nekomunikovala a učivo nezvládala, neprospěla v českém jazyce a matematice, proto musela první třídu opakovat. Po zahájení opakování prvního ročníku byla třída na základě lékařského doporučení změněna. Podrobnější informace k tomuto kroku se mi nepodařilo získat. Se zhoršeným prospěchem pak zvládla druhou třídu. Ve třetím ročníku se rodina stěhovala a Lenka opět měnila třídní kolektiv. Čtvrtou třídu absolvovala s velkými potížemi a špatným prospěchem. Po celou dobu docházky na první stupeň ZŠ Lenka ve škole téměř nekomunikovala, byla zde v tomto ohledu značná bariéra, která také přispěla ke špatnému prospěchu a horšímu sociálnímu začlenění do třídního kolektivu.

Na základě doporučení školského poradenského zařízení byla Lenka od 1. 9. 2017, tedy od pátého ročníku zařazena do školy zřízené dle § 16 školského zákona.

Charakteristika dívky

Ve škole milá, klidná dívka, nekonfliktní a spíše tichá. Má mimořádně pomalé pracovní tempo. Pokud je ale respektováno, je schopna zadané úkoly splnit. Z tohoto důvodu vyžaduje výrazný individuální přístup. Lenka byla zpočátku nesamostatná a vyžadovala výraznější vedení a kontrolu ze strany učitele. Tato oblast se také zlepšila, ale určitá míra nesamostatnosti stále přetrvává. Je rychle unavitelná, pokud se únava už projeví, není vůbec schopná pokračovat v práci. Nutné jsou časté přestávky, relaxační činnosti a odpočinek.

Prospěch a výkon ve škole

Prospěch se po změně školy a realizaci podpůrných opatření výrazně zlepšil, pátý ročník absolvovala dokonce s vyznamenáním. V dalších ročnících měla na vysvědčení stabilně nejhorší prospěch z matematiky a anglického jazyka (trojka), nejlepší z výtvarné a hudební výchovy (jednička) a z ostatních předmětů dvojky. Tyto známky odpovídají vyjádření třídní učitelky, podle které dělá Lence největší problémy právě matematika a její aplikace, početní představy a logika. Naopak dobře jí jde český jazyk, má úhledné písmo a hezkou úpravu sešitů. Velmi dobře jí jde výtvarná výchova, rukodělné činnosti a přírodopis. Lenky výkon ve škole nabourávají časté absence z důvodu nemoci. Po návratu do školy jí trvá delší dobu, než opět přivykne školnímu režimu a povinnostem. Její výkon pak klesá. Pokud trvá docházka bez přerušení delší čas, výkon je stabilní.

Komunikace

Postupně se zlepšila komunikace s učiteli i ostatními žáky, přestože zpočátku byla problematická. Stále se u ní projevuje logopedická vada, je artikulačně neobratná, dyslalická s problematickým vyjadřováním.

Sociálně emoční vývoj, vztahy s ostatními

Sociálně emoční vývoj je na nízké úrovni, přestože se zlepšila komunikace, má stále problém zapojit se do kolektivu. V kolektivu dětí se příliš nezapojuje, ale ostatní spolužáky akceptuje. Ve škole za celou dobu docházky navázala jedno přátelství se spolužačkou ze třídy. Toto přátelství ale bylo po čase až na překážku v rozvoji její samostatnosti a proto muselo být ze strany učitelů korigováno. K vyučujícím se Lenka chová s respektem, nemá problém s autoritami.

Celková úroveň schopností byla při posledním vyšetření ve školském poradenském zařízení hodnocena jako lehká mentální retardace poblíž spodní hranice. Na základě vyšetření jí byl stanoven stupeň podpůrného opatření III.

3 Rozbor získaných dat

Z výše uvedených dat usuzuji, že ve vzdělávacím procesu Lenky se vyskytují tři hlavní problémy:

- Velmi pomalé pracovní tempo
- Rychlá unavitelnost
- Nízká míra samostatnosti

Nelze opomenout ani problematické navazování vztahů se spolužáky. Tento sice přímo nesouvisí se školním prospěchem, ale rozvíjí některé měkké kompetence, které jsou velmi důležité pro široké spektrum situací běžného života. Proto bych doplnila také tuto záležitost mezi hlavní problémy ve vzdělávání Lenky.

Jak bylo uvedeno výše, na základě vyšetření je Lence stanoven třetí stupeň podpůrných opatření. Na základě zjištěných informací se dá shrnout, že škola realizuje v případě Lenky tuto podporu následovně:

Metody výuky

V rámci výuky využívají vyučující výrazný individualizovaný přístup. Při všech využívaných metodách výuky reflektují pomalé pracovní tempo Lenky a zohledňují ho. Samostatná práce je dělena na krátké, jasně definované úkoly a jednotlivé kroky, po kterých následuje kontrola a zadání pokračování. Z metod nejsou příliš často využívány aktivizační metody, jako diskuzní, nebo inscenační, kooperativní učení, skupinová práce apod.

Škola využívá výukovou metodu Stages. Do výuky jsou zakomponovány pěti až sedmiminutové mikro-hry, díky nimž žáci mimoděk rozšiřují a prohlubují své vlastní přirozené schopnosti a umocňují pozitivní zážitek z učení. Jedná se o elementární matematické operace/vzorče/, které jsou aplikovány do různých oblastí - např. hudební kompozice, kreslení, dramatické umění, kinestetických pohybů podle vzoru bojových umění, při řešení matematických rovnic, apod. Příkladem takové aktivity je např. hra na bubeníky, kdy děti pracují s bongy. Na jedno je umístěno číslo jedna a na druhé číslo dvě. Děti pak vymýšlejí různé kombinace úderů a zapisují je prostřednictvím čísel na papír. Lenka má díky těmto, a jiným podobným hrám příležitost rozvíjet matematické a logické uvažování.

Pomáhá jí uvědomovat si jednoduché matematické principy i v činnostech, které s matematikou zdánlivě nesouvisí. To vede nenásilně k posilování matematických dovedností, které jí mohou pomoci lépe zvládat početní úkony a matematiku jako takovou. Hra, pohyb a umění posilují efekt učení a prožitku. Cílem systému je naučit žáky a studenty používat schopnosti a dovednosti, které podporují rozvoj jejich silných stránek.

Organizace a průběh vzdělávání

Organizace výuky probíhá standardním způsobem, není třeba ani speciálně upravovat pracovní místo, apod. Vyučující sledují snadnou unavitelnost Lenky a individuálně na ni reagují v rámci vyučovací hodiny, např. odpočinkem mezi jednotlivými úkoly, prodloužením přestávky, zařazením odpočinkové aktivity. Nízký počet žáků ve třídě (max. 12) umožňuje vyučujícím individuální přístup a reagovat na aktuální potřeby žáků.

Hodnocení

Hodnocení je vedle klasického, v podobě známek, doplněno o slovní hodnocení, které reflektuje snahu a reálné Lenčiny možnosti. Lenka je hodnocena také prostřednictvím odměn, a je vedena k sebehodnocení.

Speciálně pedagogická péče

Lenka dochází jednou týdně na individuální logopedickou intervenci. Využívá také služeb speciálně pedagogického centra zřízeného při škole.

Didaktické pomůcky

V rámci vzdělávání jsou využívány názorné didaktické pomůcky, obrazové materiály, výukový software, příběhové kostky, paměťové a popisovací karty, hudební instrumenty, aj. vedle toho se pracuje s učebnicemi, pracovními sešity, dataprojektorem a dalšími klasickými pomůckami.

Lence nebyl doporučen individuální vzdělávací plán, nevyužívá ani sdíleného asistenta pedagoga.

4 Navrhovaná opatření

Ze základních ukazatelů jako je prospěch a další hodnocení učitelů vyplývá, že Lenka zvládá školní povinnosti bez větších potíží. Na vysvědčení nemá horší známky než trojky, učitelky Lenku chválí jako klidnou, milou, spolupracující. Na základě těchto informací můžu usuzovat, že přístup vyučujících je efektivní a Lenka díky němu výuku zvládá. Jedná se pravděpodobně především o dostatek času na práci, který reflektuje její pomalé pracovní tempo, odpočinek a delší přestávky zase vycházejí vstříc její rychlé unavitelnosti.

S ohledem na výše uvedené informace a zjištěné skutečnosti mě napadají dvě oblasti, do kterých chci směřovat doporučení pro práci s Lenkou.

První je její podpora v navazování vztahů se spolužáky ve třídě.

Ze zjištěných informací vyplývá, že po celou dobu školní docházky má Lenka potíže s navázáním vztahů se spolužáky. Na prvním stupni nejspíš do třídního kolektivu vůbec nezapadla, po přestupu na druhý stupeň se tato situace mírně zlepšila, Lenka si našla kamarádku, ale s ostatními spolužáky vztah nenavázala. Je otázka, nakolik se dá tento stav ovlivnit, nakolik vyplývá z Lenčina postižení, nakolik z její povahy. Přesto bych doporučila zařadit do hodin didaktické hry, které se zaměřují na práci s kolektivem a jeho pozitivní posilování.

Druhé doporučení se týká volnočasových aktivit a koresponduje i s názorem třídní učitelky. Podle jejího vyjádření je Lenka málo samostatná a přičítá to také přílišné péči matky, která Lence dává málo prostoru a důvěry. Organizovaná volnočasová aktivita by pro Lenku představovala smysluplnou aktivitu mimo školu, která by ji mohla všestranně rozvíjet a bavit. Nabízí se např. výtvarný kroužek, nebo keramika, případně přírodovědný kroužek, třeba spojený i s péčí o zvířata. Otázkou je praktická realizace tohoto návrhu. V místě, kde Lenka navštěvuje školu, funguje Domov dětí a mládeže, který kroužky nabízí, dále Základní umělecká škola a nové komunitní centrum, které volnočasové aktivity také nabízí, např. právě zmíněnou keramiku. Lenka ale žije v menší obci poblíž, otázkou je možnost dojíždění v odpoledních hodinách. Další otázkou jsou obecně možnosti zapojení dětí s lehkou mentální retardací do volnočasových aktivit, určených primárně pro děti zdravé.

5 Závěr

V rámci závěrečné práce byla zpracována kazuistika dívky s lehkou mentální retardací, navštěvující základní školu zřízenou dle § 16 Školského zákona. Cílem bylo zjistit, jak konkrétně vyučující s dívkou v rámci edukačního procesu pracují, jak reflektují její potřeby v této oblasti a stupeň podpůrných opatření. Ze získaných dat jsem získala alespoň základní představu, jak práce ve výuce s dívkou probíhá, jaké potřeby dívka ve výuce má a jak na ně vyučující reagují. Dle získaných dat jsem usoudila, že práce s dívkou ve výuce je pravděpodobně efektivní, protože dívka výuku zvládá poměrně dobře (dle známek a slovního hodnocení). Svá doporučení jsem proto směřovala do dvou oblastí, které přímo nesouvisí se samotnou školní výukou, ale mohou pomoci v rozvoji dívky v oblasti komunikace a samostatnosti.

S ohledem na situaci (koronavirus), byly oproti zadání závěrečné práce lehce změněny metody sběru dat. Informace od třídní učitelky byla získána prostřednictvím dotazníku mailovou komunikací, informace od dalších učitelek prostřednictvím krátkého rozhovoru během praxe na této škole.

Použité zdroje

BENDO VÁ, P., 2015. *Vybrané kapitoly z psychopedie a etopedie nejen pro speciální pedagogy*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-423-6.

ČERNÁ, M., a kol., 2015. *Česká psychopedie*. 2. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3071-7.

MÜLLER, O., 2001. *Lehká mentální retardace v pedagogickopsychologickém kontextu*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0207-6.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY, 2020. *Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)* [online]. Znění účinné od 11. 7. 2020 [vid. 27. 7. 2020]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-11-7-2020>

PIPEKOVÁ, J., 2010. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. přeprac. a rozš. vyd. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-198-0.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, I., 2011. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 4. přeprac. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-889-0.

ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH STUDIÍ A STATISTIKY ČR, 2020. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů* [online]. Aktualizované vydání k 15. 5. 2020 [vid. 16. 6. 2020]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/res/f/008312/mkn-10-tabelarni-cast-20200515.pdf>

VALENTA, M., a kol., 2012. *Mentální postižení*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3829-1.

VALENTA, M., 2013. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. 5. aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Parta. ISBN 978-80-7320-187-6.

Přílohy

Příloha č. 1 – Dotazník pro třídní učitelku

Příloha č. 2 – Přepis rozhovoru s učitelkou českého jazyka

Příloha č. 3 – Přepis rozhovoru s učitelkou přírodovědy a matematiky